

ИЗГРАЖДАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА ПРЕЗ ХХІ ВЕК В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

От образование към работа: пътят на истинската демокрация

Фернандо Лусеро Шмит¹

Понастоящем, демокрациите се консолидират в страните от Латинска Америка. Някои от тях притежават една дълга традиция в развитието на гражданската демокрация – макар и понякога тази традиция да е била прекъсвана за моменти – а други правят първи стъпки в тази насока. Няма спор, че този феномен е всеобщо желан, но самата стабилност на една демокрация може да се изправи пред опасности, ако в нея не успеят да се смесят някои основни фактори, а именно генералната възможност на населението за достъп до образованието а от там и към работата, или всъщност към минимални предпоставки нужни за развитието на един човешки живот. Това води и до едно ползотворно участие в социалния живот на една държава.

Познатата фраза на Чърчил, че „демокрацията е по-малкото зло” по внушителен начин ни подсказва, че не е възможно да се постигне желаното общо благоустройство само чрез налагането на механизми, като свобода на избора. С дълбок сарказъм Томас Карлайл² споменава, че „демокрацията може да бъде хаосът пред урните”, дори когато разглеждаме това твърдение в контекста на неговата епоха. Наистина, свободата на избора е нужна предпоставка, но сама по себе си не е достатъчна за установяването на една истинска демокрация. За да имаме една демокрация с гражданско участие в социалния живот, а не само една проста избирателна демокрация, е наложително да се съборят някои бариери на социално неравенство. Самият Аристотел, още преди 2400 години е казал, че най-лошият неприятел на демокрацията е икономическото неравенство и ако трябва да го

¹ Зам. Ректор по Международно сътрудничество на Университета „Салвадор”, Буенос Айрес, Аржентина
² английски историк (1795-1881). Бел. ред.

парафразираме, можем да добавим, че още един неприятел на демокрацията е и социалното неравенство.

Впрочем, неравенството е противник на демокрацията само когато е екстремно, не става дума за разделението на богати и бедни, а за съществуването на голяма маса много бедни, живеещи в дълбока материална и морална нищета. Съвременното общество създава маргиналността не защото отнема на човека правото му на участие в икономическите процеси, а защото глобализацията създава като нежелан продукт отделяне на тези, които по една или друга причина не се интегрират в системата. В някои от нашите страни в Латинска Америка, ситуацията на бедност между части от населението е такава, че не му позволява достъп до минимални механизми на демократичния процес, които на теория са ориентирани към неговото развитие.

В този смисъл би било полезно да цитираме известният Индекс за демократично развитие на фондация Конрад Аденауер³, с цел да подчертаем, от една страна, постиженията в процеса на демократичната еволюция в Латинска Америка, но и от друга страна, за да изложим неговите недостатъци и грешки. Този индекс взема под внимание факторите, които всъщност правят от формалната демокрация една автентична, гражданска и реална демокрация. Индексът разглежда различни индикатори, събрани в 4 групи, които проучват следните измерения:

Първо „легалност на демократичния режим“ (електорална демокрация); второ „зачитане на политическите права и гражданските свободи“ (формална демокрация); трето „институционалната и политическа ефективност“ (прозрачност); и четвърто „упражняването на реална власт в управлението“ (отношение между интереси и здравеопазване, работоспособност, жилище и образование на населението). Споменатият индекс взема под внимание последните три измерения, тъй като първото (легалност на демократичния режим) е основоположна нужда за самото съществуване на демокрацията и без която е ясно, че не би съществувала никаква демокрация.

³ авторът има предвид IDD-Lat. (Índice de Desarrollo Democrático de América Latina), създаден от ежегодни проучвания на фондация Konrad Adenauer, имащ за цел анализи на развитието на демократичните процеси в Латинска Америка през последните години. Бел. ред.

Приложен в 18 латиноамерикански държави, резултатите от индекса разочароват, защото независимо от видимия аванс на демократичния процес, малко са държавите, които надхвърлят общите регионални характеристики. Така, според класификацията на индекса, само 3 от 18-те анализирани държави могат да бъдат определени като „високо развити” (Коста Рика, Чили и Уругвай, с между 7.51 и 10.0 пункта); други 3 са „средно развити” (Мексико, Панама и Салвадор, с между 4.51 и 7.50 пункта); докато всички останали, а това е и множеството от латиноамериканските държави (включително и Аржентина с 4.3 пункта) са определени като страни с „ниско демократично развитие” (между 1.0 и 4.5 пункта).

Безспорно тези никак обнадеждаващи данни показват, че е нужно да се разшири процеса на взимане на решения посредством действащи асоциации между правителството и гражданското общество. Публичните институции би трябвало също да бъдат достатъчно силни, за да отстояват корупцията и същевременно достатъчно прозрачни, за да могат да бъдат подлагани на проверки. В този смисъл би трябвало и да притежават нужните ресурси, които да гарантират достъпа до услуги свързани с образованието, здравеопазването и други.

Но в никоя друга сфера това не е толкова важно, колкото в образованието, на което всъщност лежи силата в дългосрочен план на демокрацията. Същите прозрачност и гражданско участие, които спрягаме за развитието на обществата, зависят от образованието.

Тук е мястото да подчертая, че – в качеството ми на участник както в ръководителската, така и в преподавателската университетска дейност – смятам за централно мястото на образованието, като дефиниран способ за изграждането на една реална демокрация, а също така и за създаването на квалифицирана работоспособност, която да позволява преминаване на границата на материална и морална бедност. От друга страна, в този смисъл също бих желал да подчертая голямата отговорност, която носи университета като институция. Моите думи не се основават на някаква сложна теория, а по-скоро на един скромен, но дългогодишен трудов опит в Аржентина.

Университетът има, според мен – и тук става дума за споменатия ми опит от Университета „Салвадор” в Аржентина – една тройна отговорност:

1. Първо, като място сформиращо съзнанието на обществото, университетът трябва да предлага публични политики, които да създават образование с работна реализация. Но освен това, трябва да се подчертае важната връзка между интегрирането на професионалния капацитет с етичното и гражданско формиране на човека. Не става дума само за получаване на работна информация, а за това как самата работа да се превърне в арена на морална и отговорна трансформация на гражданите.
2. Второ, свързано с горепосоченото, университетът трябва да възпитава възпитателите. Знанията, които се преподават трябва задължително да отговарят на професионалния капацитет, на етичното и гражданско формиране и на педагогичните политики, създадени в тази насока. Да обърнем внимание, че не става дума за някакакво изискване изкуствено прибавяно отвън, или просто някакво етично размишление за това „какво трябва да бъде”, а точно обратното – говорим за един ясен отговор в унисон с развитието на цялостното човешко формиране.
3. И трето, университетът трябва да дава пример, посредством ясни социални задължения. Бих искал да се спра по-обширно на тази последна точка.

Безспорно, днес дискусиата относно социалната отговорност на университета е широко разпространена. Между другото, това е положително, защото формира все по-голямо съзнание относно активната роля, която заемат висшите учебни заведения, в това число и отговорите, които могат да дадат на сериозните социални и етични кризи афектиращи локалното и глобалното общество. Но от друга страна, все по-широкото разпространение на дискусиата сякаш показва, че отговорите, които дава университета, изглеждат недостатъчни. Не смятам, че мога да разреша тази разгорещена дискусия, но според моите виждания (и позволете да се изразя по „аристотелски”) основна причина за тези недостатъци е продължаващото разглеждане на университетската социална отговорност като вид „прилагателно”, а не като съставителна част на самата „същност” на

университета. В този ред на мисли, добре разбираният университет трябва да задълбочава своята присъща социална отговорност, като я адаптира към нови проблематики, посредством стратегии, които да позволяват разширяването на неговия радиус на действия.

Ето ги и трите ключови думи: „задълбочаване“, „адаптиране“ и „разширяване“. Но както можем да видим, в нито един случай социалната отговорност не се изгражда от нулата, освен ако не става дума за някакъв модел на университет, който да не вижда цялостното формиране на човека като централна ос на своята образователна философия. В други термини, основната и традиционна социална отговорност на университета, която се състои във формирането на хора – професионалисти, способни да дават годни и етични отговори на социални предизвикателства – заема една нова позиция в действията на университетската институция, като я превръща в директен участник в процеса.

Това, впрочем, е моделът за университет, на който наблягаме. Когато настоятели, преподаватели, студенти и дипломирани се впуснат не само в една академична формация, а по-скоро в едно хуманно, солидарно и учасническо общуване *intra*-стените на институцията, тогава социалната дейност *extra*-стените се явява като предизвикателство с нови измерения на възможности, а не само като някаква изкуствена прибавка към серия академици разсеяни в своите студии, или към егоистични професионалисти интересувани се само от личния си успех.

За постигането на тези цели, университетът трябва да създава модели, които да са същевременно гъвкави и комплексни, интегрирайки ги към други сектори на обществото (публичен сектор, частни фирми, неправителствени организации) и подхранвайки се директно от съществуващите проблеми, знания и възможности на други юридически лица. По този начин, университетът обогатява себе си и обогатява различните слоеве на обществото, като в същото време промотира и бди над изпълнението на етични ценности. Това е задачата, над която трябва все повече да работи университетът, търсейки нови сдружения, стратегии и форми на директни действия. Това е една задача, която – както казах – тепърва започва, но която може да бъде ползотворна в дългосрочен план само ако успее да построи и

мултиплицира това, за което настоявах по-горе: задълбочаване, адаптиране и разширяване на всичко съставлящо нейните визия и мисия. Смятам, че конкретно дейностите ориентирани към международно развитие ще престанат да бъдат просто едно допълнение към университета, за да се превърнат в органа на „университета в действие” и в стимула нужен за развитието на темите, които не са достатъчно разработени в аулите или в проучванията. В този смисъл, социалната отговорност на университета няма граници. Тя се мултиплицира с участието в публичния и частния сектор, към което е задължен университетът, за да се присъедини към тази обща задача на социална отговорност.

Както вече отбелязах, университетът е мястото където обществото сформира своето съзнание, където обществото размишлява гледайки се самата себе си, но също така е и мястото където може да започне да се трансформира и да създава действия към трансформиране на другите. Толкова е значима отговорността на университета. Негов приоритет е да служи на обществото като цяло, но в частност на обществото към което принадлежи. Това е дейност, която изисква не само отговорност към съществуващите ситуации измежду много от нашите латиноамерикански сънародници, като глад, безработица, но най-вече университетската дейност изисква едни креативни действия.

Не става въпрос за просто благотворителност или милостиня, а за образование, което да създаде една проекция в бъдещето, едно конкретно търсене на по-доброто, на изграждане на държание, стратегии, норми и механизми, които да направят възможно излизането от тази несправедлива ситуация водеща до вече споменатата социална маргиналност на латиноамериканското общество. Нужно е създаването на една реалност, която да тръгва от етични концепции, базирани на уважението към примерите в обществото, примерите на тези, които със своите усилия са успели да създадат добро семейство, честен труд, изпълнение на задълженията. Но за това е нужно да поставим в еднакво разположение възможността за достъп до професионална работа на всички, които всекидневно влагат своите усилия и усърдие в постигането ѝ, но към които видните различия, произлизащи от нашата асиметрична образователна система, правят неравностойни

възможностите на части от населението да постигнат желаната професионална работа, ако не са минали предварително през някакъв тип специализирано образование.

Като нагледен пример за дейностите, които извършва нашият университет бих искал да спомена накратко т. нар. „Програма Риболов”⁴. Нейното наименование произлиза от принципа на старата китайска поговорка, която гласи, че когато някой е гладен е по-добре да го научиш да лови риба, отколкото всеки път да му даваш храна. Нашата програма се състои в създаването на мрежа от специални училища, ориентирани към младежи с ниски икономически ресурси и възможности. В тези специални училища младежите получават повишаване на професионалната си квалификация, специфично засилена с ориентация към формиране на етичното и гражданското им съзнание.

Целите на нашата програма са:

- Формиране на младежи за участие в едно гражданско общество с отговорни цели.
- Промотиране на социалната интеграция на младежи в рискови ситуации.
- Възстановяване на баланса на възможности и ресурси изгубен между началното училище и следващите.
- Постигане на базисна професионална подготовка на младежите, с цел оптимизиране на тяхната работоспособност и стимулиране на последователна квалификация.
- Подпомагане на трудовата заетост на младежи с ниски възможности.
- Развиване на една адекватна връзка между обществото и фирмите.
- Стимулиране на солидарното съзнание между различните членове на обществото.

За да постигнем тези цели, които са неотлъчна част от социалните отговорности на университета, не е достатъчно действията да се развиват просто в програми на обучение, в които да участва само академичната общност, тъй като в такъв случай се появява риск за формиране без работна интеграция. Последното би означавало проблем особено при рисковите

⁴ авторът има предвид Programa “Pescar” (от испански, „риболов”) реализирана през последните няколко години от USAL (Universidad del Salvador) в Аржентина, заедно с Asociación Conciencia (НПО чиято дейност е ориентирана към формирането на етично и гражданско съзнание. Бел. ред.

общности, където една такава абстрактност би довела до връщането в един омагьосан кръг на „безработица-бедност“, с допълнителния агрегат на разочарованието, което би породила ситуацията на притежаване на допълнителни знания, но по този начин недостатъчни за промяна към по-добра ситуация в системата. Проектът на „Програма Риболов“ се състои в обединяването на усилията на университета, на НПО (и техния опит в администрацията на социални проекти) и на фирмите. По този начин социалната отговорност притежава подкрепата на други институции и техния опит в задачата си да формира младежи от различни местности, като им предоставя възможността реално да получат една професионална работа, или да развият собствена предприемаческа дейност, не само в или с определената фирма от местността дала подкрепата си на програмата, но и с оглед на която и да е друга фирма от тази или друга зона, дори когато тя не е част от мрежата на програмата.

Този пример показва ясно проблема и дава точно разрешение. Демокрацията изисква обществото и частните институции да бъдат отговорни заедно с държавата. Връщайки се към идеята с която започнахме, това е начинът, по който една формална демокрация се превръща в реална демокрация. Часната дейност не може да се ограничава в този контекст само с продукцията на стоки и услуги, както и работата на държавата не се свежда само до политики за помощи на гладните. Виждаме, че внаги е недостатъчна дейността на държавата, както и частния принос чрез данъците. Демокрацията е общност на граждани и най-вече, когато става дума за модерното общество, както казва един виден съвременен аржентински политик, демокрацията е „една организирана общност“. Общност, която не може да се състои само от неколцина (както в сторогръцката демокрация), а задължително трябва да бъде включваща и не изключваща.

Всеобщите действия между различните сектори на фирмите, гражданите, НПО, университетите и държавата са абсолютно нужни, особено когато системата отхвърля част от членовете на обществото, било то поради непредвидени или нежелани обстоятелства. Големите маси съставени от маргинали (в Латинска Америка това са част от собственото население; в Европа това са предимно имигрантите) неволно причиняват ерозия на

демократичната система, ако не съществуват ефективни действия ориентирани към изравняване на възможностите в процеса образование – квалификация – работоспособност – гражданство, както казах чрез общите усилия на споменатата общност. Без последното не би могло да има една ефикасна интеграция в демократичната система, на нейните ценности и тогава, в заключение, не би имало истинска демокрация. Както е казал един друг съвременен аржентински политик „с демокрацията може да се яде и да се живее”, но това може да е така само ако цялата общност и всички нейни компоненти истински се заинтересоват от социалната интеграция. А не, както се случва в много случаи, да си затваря очите пред реалността, като че ли тези бедни, тези маргинали и тези хора потънали в невежество и мизерия не съществуват, или което е още по-лошо, съществуват само в деня на изборите, или за да изпълняват задачи, които друга част от обществото смята за опозоряващи.

Действията описани дотук – и на които модерните общности трябва да заложат – не само служат като стимул за ближния и като пример за младите поколения, но са и пътя, по който ще се постигне действителната трансформация на нашите общества, така нужна за консолидиране на демокрацията. Няма по-благоприятна атмосфера за действие на демагози и авторитари (дори когато прикриват своята същност в един лъжлив популизъм) от невежеството и мизерията.

В действията на обществото като едно цяло и в образованието ориентирано към трудовата и социална интеграция – т.е. в истинското образование – се крие тайната на едно по-добро общество. Както е казал Виктор Юго „който създава едно училище, разрушава един затвор”. Днес можем да кажем, че сплотените действия на образованието ориентирано към трудовата и социална интеграция не само ще затвори окончателно вратите на социалната маргиналност, а и ще отвори завинаги вратите на истинската демокрация. -